

Hiszek azokban az emberekben, akik olvasnak. Otthon, vonaton, zajban. Hiszek azokban, akik most, áram nélkül, valahol Kárpátalján, valahol Ukrajnában, gyertyafény mellett olvasnak. Ahogy azt mi is tettük otthon, gyerekkoromban. Minden rossz fény mellett kiolvasott betű segít a jelent túlélni, segít visszakapni valamit a normalitásból, abból az életből, amiben még lehetett lélegezni. Jó könyvekbe kapaszkodni, ha tehetetlen az ember. A világ olykor annyira kifordul önmagából, hogy már csak könyvek maradnak, amik segítenek önmagunkhoz visszatérni.

Mert aki kíváncsi, bátor lesz. Elég bátor ahhoz, hogy más emberekkel összeérjen. Ha az ember elég jól ismeri önmagát, össze mer mosódni a többi emberrel, el tud merülni valaki mással annak fájaldalmában, és sokszor nincs is másra szükség, csak hogy azt érezze a bajba jutott ember: fogja valaki a kezét. Ha az ember ismeri a saját határait, bele tud mosódni a világba, lecsúszhat mélyre, mert vissza tud majd jönni, és fel tud emelni a magasba olyanokat is, akiknek nincs elég szavuk, akik eszköztelenek. Ha a jelenben nem is hihet az ember, a most olvasó emberekben hiszem, hogy bízhat.

Hiszek a kíváncsiságban, hiszek az olvasókban.

Ezennel, a legnagyobb örömmel, megnyitom a Debreceni Ünnepi Könyvhetet. Köszönöm!

Örökíró

TERÉK ANNAVAL SZIRÁK PÉTER BESZÉLGET

Szirák Péter: Sok szeretettel köszöntök mindenkit, és köszönöm szépen, hogy ilyen szép számmal eljöttetek! Terék Anna, Sziveri János- és Füst Milán-díjas költő, drámaíró a vendégünk, aki alig egy órával ezelőtt megnyitotta a 94. Ünnepi Könyvhetet Debrecenben. Drámai hangú beszéd volt a könyv, az olvasás védelmében, köszönet érte! Most itt ülünk a pódiumon, s az ilyen helyzetekről ekképpen nyilatkoztál: „Nem szeretnék ott lenni mindenütt, nem érzem magam a nagy fénybe valónak. Szeretem, ha elhívnak felolvasni vagy a könyvemet bemutatni, ha nyilvánosan beszélgethetünk irodalomról, pszichológiáról, de nem bírnám erővel és mondanivalóval, ha ez gyakoribb lenne.” Mi a gyakori és mi volna a túl gyakori? Megválogatod az alkalmakat, hogy mikor lépsz az olvasóközönség elé?

Terék Anna: Köszönöm a meghívást, én is üdvözlök mindenkit! A fene tudja, hogy mi a gyakori. Néha úgy érzem, nagyon sok helyre hívnak, és nem igazán szoktam visszamondani meghívást. Megtisztelő, ha valahova elhívják az embert, és akarják hallani, akár a verseit, akár azt, amit mond. Viszont nem vágyom többre. Van, amikor sok helyre kell menni. Voltak időszakok, amikor a *Halott nők* német fordítása miatt sokat kellett Németországban felolvasni vagy nyilvánosan beszélgetni, a végére azt éreztem, hogy az írónak nem ez lenne a dolga, vagy hogy egy költő inkább akkor

nyugodt, akkor érzi jól magát, ha otthon van, s egy kicsit vissza tud térni a monoton hétköznapiakba, ami elég unalmas ahhoz, hogy elkezdjen valami érdekesen gondolkodni. Úgyhogy igazából nagyon szeretem azt, amikor vannak olyan periódusok, hogy nem kell menni sehova, aztán nagyon jól esik, ha hívnak, és látom, hogy érdeklődők ülnek a nézőtérén.

Szirák Péter: Esterházy mondta, hogy ő 1977-ben bevonult a dolgozószobájába, aztán nem nagyon jött ki. A kötelezőket hozta: „lekísérte” a megjelenő könyveit, de egyébként nagyon óvta az alkotás idejét. Ha jól tudom, Te iskolapszichológusként dolgozol, tehát rendes munkaidőben. Hogyan tudod beosztani az idődet? Mikor jut idő az írásra?

Terék Anna: Ahogy öregszem, egyre kevesebb az energiám, így ezzel újra és újra meg kell tanulni küzdeni. Amikor elkezdtem dolgozni, akkor 30 éves voltam talán, nagyon későn diplomáztam, elhúztam mindent, amit lehetett. Sokáig nem is tudtam munkához jutni, s amikor felvettek, egy évig csak fáradt voltam, a barátaimmal se akartam találkozni, kimerített, hogy egész nap problémákat hallgatok. Mindenki valami szörnyűséget mesél, ilyen trauma, olyan trauma, így amikor szabadideje lesz a pszichológusnak, szeretné kicsit, hogy semmi szörnyűségről ne kelljen hallania, ne hozza senki a problémáját. Aztán az idő telik, az ember megtanul fáradtnak lenni, vagy fáradtan gondolkodni, és akkor már nagyon jól lehet az időt úgy beosztani, hogy mikor hallgatjuk a privát problémákat, hol van a határa a munkahelyi gondoknak, mennyi munkát viszünk haza, hányszor ébredünk föl éjszaka azzal, hogy mi lesz a Józsikával... Tehát, edzés kérdése az egész. Lényegében nagyon jó hely egy író számára az iskola, mert ledolgozza a napi 5-6 óráját, mikor hogy, nekem 22 órám van, amit neveléssel, oktatással kell eltöltenem, attól függően, hogy milyen a „munkanyag”, tehát, hogy mit hoznak a gyerekek. Vannak könnyebb és nehezebb hónapok, de ha például drámát írok, hazamegyek és pihenek egy-két órát, utána muszáj nekiülni, szisztematikusan írni. A versekkel könnyebb, mert azokat lehet bárhol írni, vagy lehet róluk bárhol gondolkodni. Nagyon sokszor szoktam szövegeken gondolkodni, amíg eljutok a munkahelyemre. Másfél óra nagyjából otthonról az iskoláig, úgyhogy ez elég kiadós idő. Reggel még viszonylag friss vagyok, akkor még tudok koncentrálni, munka után már nem nagyon. A munkámat úgy kell elképzelni, hogy egy gyerek állandóan követ, mint a kiskacsa, engem látott meg először mozogni, és ha megyek pisilni, akkor is jön utánam. És beszél akkor is, amikor én bent vagyok a mosdóban. Tehát folyamatosan jönnek az információk, folyamatosan jön valaki kérdezni valamit. Jó is ez, mert nagyon nagy élmény gyerekekkel dolgozni, sokkal több szeretetet kap vissza az ember, mint amennyit beleadott. Így lehet összehozni, hogy az ember valahol mindig kicsit lecsíp, mindig kicsit hozzátesz. Van, amikor tényleg könnyebb az iskolában, könnyebb a gyerekekkel, aztán van, hogy sokkal nehezebb, nagy leterheltséggel jár. Talán mégis ez a legmegfelelőbb munkahely a versírás mellé.

Szirák Péter: Az Áfra Jánossal készített beszélgetésben („*Nem rossz egy szilaj és zabolázhatatlan folyóra hasonlítani*”, *Alföld*, 2022/5, 40–48.) azt mondtad, hogy el kell zárni egymástól a két területet. Az orvosi titoktartás miatt nem írhatod meg azt, amit

a gyerekek mondanak, vagy ami kiderül róluk. Semmi sem szivárog át a verseidbe vagy a drámáidba?

Terék Anna: Nem igazán. Amit a munkahelyemen hallok, az mind tabu. Azt hiszem, nagyon nem lennék hiteles szakember, ha kiszivárogtatnék bármilyen titkot is, vagy bármit, amit valaki azért osztott meg velem, mert bizalma volt bennem. A szövegeimben persze sok mindent fölhasználok abból, amit tanultam. Amikor az ember elkezd foglalkozni egy problémával a munkahelyén, akkor sokszor utána kell nézni. Például az emberkereskedelemtől eddig keveset tudtam. Nem igazán tanultunk erről az egyetemen. Aztán szóba jött az iskolában, hogy valaki eltűnt, most ezt a gyereket „eladták” vagy „nem adták el” stb. De milyen szervekhez kell fordulni segítségért, hol kell ezt jelenteni? Akkor az ember elkezd utánanézni. Nálunk a kerületben a rendőrség szokott szervezni különböző továbbképzéseket, ahol például ilyesmikről is szó van, hogy egyáltalán, hogy is néz ki az emberkereskedelem, kik azok, akik veszélyeztetettek, per pillanat a kerületben milyen a helyzet, tehát hogy mennyire vannak veszélyben mondjuk az otthonos gyerekek stb. Ehhez nekünk is naprakésznek kell lenni, hogy hogyan, mikor, kit kell, hogy utolérjünk, hogy jelenteni tudjuk nekik a veszélyt, vagy ha már megtörtént, akkor mit kell tenni. S az ember időről időre hasonló történetekkel találkozik, vagy hasonló alaphelyzetekkel. Azt hiszem, a valóságban sokkal könnyebben, sokkal gyakrabban megesik a rossz, mint ahogy azt elképzeljük. Sokkal simulékonyabb, s ezért „láthatatlanabb” a gonosz ember, mint gondolnánk. A pszichológia arra int, hogy nekünk empatikusnak kell lenni valahol a rossz oldallal is, mert meg kell értenem azt, hogy egy elkövető miért követ el valamit, például hogy az, aki lányokat futtat, maga is bántalmazott volt. Nem úgy történik, hogy az ember egyszer csak felébred és rossz útra tér, hanem ezeknek a dolgoknak nagy előtörténetük van. Ezeket a történeteket hallja az ember, utánaolvas, különböző esettanulmányokban benne van, hogy miből indulhat el valakinek az élete rossz irányba, mik azok a tényezők, amiknek az együttállása végül azt eredményezi, hogy valaki nagyon rossz irányba megy. Ha látsz egy mintát, később már te magad is tudsz erre történetet kitalálni. Sajnos.

Szirák Péter: Vagyis a pszichológiai tanulmányaid és a praxisod megalapozzák azt, hogyan lehet a másikat megérteni. Annyit mondjunk el a közönségnek, azoknak, akik nem járatosak az életrajzokban, hogy Topolyán születél, és aztán Szabadkán végeztél a középiskolát, majd az egyetemet már Budapesten pszichológia szakon. A te életedben meghatározó a költözés, az országváltás tapasztalata, s ez nem csak az interjúkban, hanem a versekben is tematizálódik. Balla Zsófia idézte föl egy helyen azt, amit Heinének mondott valaki: „Két haza mindig kevesebb, mint egy!” Azaz, a költözéssel, az országváltással együtt jár valami, ami otthontalanságot eredményez. Mások megértésében játszott/játszik szerepet ez a fajta város-, táj-, hazaváltás?

Terék Anna: Igazából számomra a megértés előbből indul, mert Jugoszláviában, illetve Szerbiában nőttem föl. Vegyes környezetben, szerbek, ruszinok, horvátok között, egy idő után már az ember nem kezdi el kibogarászni, hogy ki micsoda, vagy milyen vallású, ez olyan adott és normális. Viszont állandóan szükség van empátiára

ahhoz, hogy az a másik nemzet mit hogyan szokott csinálni, mennyivel temperamentumosabb, mennyivel vadabb, mennyivel szelídebb, mennyire szorongó, és úgy könnyebben megtanul az ember idomulni. Számomra inkább az volt a furcsa, hogy átkerülök egy többségi országba, ahol nincs ez a fajta keveredés, vagy nem akkora a keveredés, mint Vajdaságban. Az biztos, hogy gyökértelenség-érzettel jár az országváltás. Nagyon sokáig próbáltam meg ingázni, hogy kicsit itt vagyok, kicsit ott vagyok. Volt egy ilyen illuzórikus kép a fejemben, hogy otthon is otthon vagyok, itthon is itthon vagyok, hogy kicsit sehol nem vagyok. És tényleg ezt tapasztaltam, hogy nem lehet úgy élni Budapesten, hogy fogorvoshoz Topolyán járok. Nem lehet úgy élni Topolyán, hogy egyébként Budapesten vannak a barátaim, akikkel másképp értem meg magam. Amikor az egyetemet befejeztem, hazaköltöztem a szüleimhez. Lejárt a tartózkodási engedélyem, el kellett hagynom az országot. Hazamentem friss diplomásként, s nagyon gyorsan kiderült, hogy nem tudok munkába állni, mert honosítani kéne a diplomámat. Belgrád nem ismeri el a magyarországi diplomát. A honosítás ezer euróba került, nekem pedig nem volt ezer euróm. Munkanélküli szerencsétlen kis pályakezdőként otthon tengettem az életemet, és ahogy újra felvettük egy csomó régi barátal a fonalat, rájöttem, hogy nagyon mások már a problémáink. Nagyon másfelé mennek az életünk útjai. Akkor szembesültem nagyon sok mintázattal, nagyon sok elvárással, ami otthon normális, nekem viszont már Pestről nem volt annyira magától értetődő. Akkor éreztem, lehet, egyszerűbb visszamenni Pestre, lehet, nem kéne erőltetni ezt a visszatérést. Valahogy zárt kapukat éreztem azzal, hogy nincs munkahely, hogy nincs pénzem a honosításra, s akkor úgy döntöttem, hogy visszamegyek abba, ami már egyszerűen otthonosabb volt. Ehhez hozzáadódott, hogy az alatt a két év alatt, amit otthon töltöttem, halt meg apukám. Nagyon szomorú voltam, nagyon nehéz volt minden, hiába beszélgettünk a barátaimmal, akik szintén elvesztették apjukat, anyjukat, valahogy nem tudtam megkönnyebbülni. Aztán valami miatt visszamentem Pestre látogatóba, ahol viszont tudtam sírni. Akkor döbbsentem rá, hogy valószínűleg én már itt, Budapesten érzem magam otthon, mert itt felszabadultabb vagyok. Valahol élvezem is ezt a nagyvárost, hogy nem tudják, hogy na, ott megy az Ildi lánya, ott megy a Bandi lánya, s hogy van már megint felöltözve, vagyis hogy ez a hely ad egy szabadságot. Amikor az ember költő, akkor csudabogárnak számít, pláne falun. Topolya azért bármennyire város, nagyon falusiasan működik. Mi mindig ki voltunk nézve, mert nincsenek állataink, nincsen földünk, hát milyen emberek ezek? Apám mérnök volt, én azt hittem, ez egy vagány dolog. Hát nem, hát kéne egy disznó azért legalább a kertbe. Úgyhogy mindig kicsit kilógtunk. A szüleim erre rá is játszottak, ők Szabadkáról költöztek ki Topolyára, és úgy voltak vele, hogy jaj, ez falu. Állandóan sírtak Szabadka után. Nem tudom miért, de soha nem költöztek vissza. Csak volt egy ilyen három nővéres pátosz, hogy ó, az a Szabadka. Ó, ha újra ott lakhatnánk. De amikor volt lehetőség visszaköltözni, akkor sem költöztek vissza. Szerették ezt a szenvedést. Mindig kívülállónak érezték magukat, gondoltam, nekem is így kell érezni magam. Aztán az általános iskolában szembesültem vele, hogy hát én olyan furcsa is vagyok. Ezt az osztálytársak is jelezték, a tanárok is jelezték. Amikor az ember furcsa, nagyon megőrül egy idegen városnak, ahol senki nem ismeri, ahol nem tudják, hogy az anyád az Ildi, apád a Bandi, nem tudják, hogy nincs otthon disznótok. És megéreztem ezt a szabadságot, hogy én is lehetek egy robot, aki csak

úgy menetel le a mozgólépcsőn. Merthogy otthon mindig csak ezt hallgattam, hogy Pesten azok a robotok... Hogy ott senki nem néz senkire. Hát, ez olyan fölszabadító tud lenni pedig. És úgy beleszerettem ebbe az arc nélküli nagyvárosba, ahol ha találkozol egy ismerőssel, az olyan, mint egy ünnep, hiszen, Úristen, mekkora esélye volt ennek. Ez fölszabadultságot adott, emiatt nincsenek rendesen gyökereim, úgy érzem. Még mindig hiányzik az, mikor ülök Szerbiában a buszon, és ha nem figyelek, nem értem mit beszélnek körülöttem. Pesten mindig értem, és ez elég fárasztó tud lenni.

Szirák Péter: Jó néhány évvel ezelőtt Erdélyből áttelepültekkel beszélgettem, és az egyik azt mondta, hogy már itt él Magyarországon, nem tudom mióta, évek óta, és hogy hiányoznak a románok. Én világeletemben egy olyan városban éltem, ahol nem volt az a nyomás, amit a kisebbségi lét valamilyen módon rátesz az emberre, és ugyanakkor nincs az a változatosság sem, amit éppen a kultúrák közötti reláció jelent. Neked hiányoztak/hiányoznak a szerbek? Úgy tudom, hogy viszonylag későn, már Magyarországon élve fordultál intenzívebben a szerb nyelv felé.

Terék Anna: Ez furcsa dolog, mikor egy vajdasági ember megérkezik Budapestre, és annyira megijed a magyaroktól, hogy rögtön elkezd szerbesedni. Mi eljártunk szerb bulikba, ahol szerb zenéket, illetve régi jugoszláv zenéket hallgattunk. Van ilyen jugó buli, ezen a néven fut Budapesten. Nagyon izgalmas, mert nekem a szlovákiai magyar barátnőm is járt erre. Ő is énekelte egy idő után a dalokat. Van két afrikai fiú, aki oda jár már húsz éve, mert hajdanán, amikor elindultak ezek a jó bulik, ők akkor voltak nulladikosok, nyelvi előkészítősek a Balassi Intézetben, s hát onnan ezek a vidám vajdaságiak elcipelték őket. Ők azóta is járnak. És ott ropják ők is, élvezik a régi, jugoszláv rockzenét. És valahogy nagyon-nagyon beleéltük magunkat, hogy mi azért sem magyarok vagyunk, hanem jugoszlávok, akkor még volt is Jugoszlávia. Aztán az is úgy devalválódott, így egy idő után már nem volt annyira jó. Mondogattuk, hogy rendben, akkor szerbek vagyunk, de ez már okozott egy kis keveredést az ember fejében. Gagyogtam szerbül, mielőtt eljöttem volna. Ha az óvodás korától kezdve tanul az ember egy nyelvet, elég sok mindent ért. Megszólalni sosem mertem, mert ahányszor megszólaltam, anyám valahonnan előugrott, és mondta, hogy rossz esetet használtál, és kijavított. Amitől az ember elkezd szégyellni magát, és inkább nem fog megszólalni. Egy idő után már állandóan csak attól féltam, hogy hibázok, hibázni fogok. Volt egy szerb barátnőm, akivel minimális szinten kommunikáltam. Rengeteget beszélt, én mindent értettem, hát bólogattam, vagy csóváltam a fejem. Értettem, csak megszólalni volt nehéz. És akkor ebben a nyelvi előkészítő intézetben volt egy nagyon szép horvát fiú, aki nem értett semmit magyarul, s mondta, hogy segíts nekik beiratkozni. Később állandóan csak jártuk a várost, beszélgettünk, így egy idő után megtanultam szépen horvátul. Erről tudni kell, hogy az nagyjából ugyanaz, mint a szerb, csak dialektus-különbségek vannak a két nyelv között. A háború óta a szerbek elkezdtek cirill betűkkel írni, a horvátok viszont kitaláltak új szavakat. Vagy ósláv szavakat kezdtek el újra használni, vagy pedig újakat találtak ki. Például a farmert most már trappernak hívják, ami szintén farmert jelent, mint hogy gazdálkodó, mezőgazdász, farmer, trapper. Van egy erőltetett nyelvújítás, Marko mondta is, hogy néha nézi a híradót, és ő maga sem érti, miket mondanak, annyi az új szó, ő

sem győzi megtanulni. Később visszamentem Szerbiába, a magyar akcentusommal horvát szavakat mondva, és csak néztek rám Szabadkán, hogy mit akar ez a gyerek. Akkor már úgy éreztem, hogy jó lenne itt rendet tenni, de be kell valljam, a mai napig nincs rend a fejemben, hogy melyik a horvát szó, melyik a szerb szó. Külföldön, ha találkozok szerbekkel, horvátokkal az ember, akkor nagyon elnézőek ebben, a horvátok azok, akik Horvátországban érzékenyek rá, hogy hú, ez egy szerb szó volt, miért mondtad? A szerbeket különösebben nem zavarják a horvát szavak. Lényegében még mindig káosz van a fejemben, ami egy szép horvát fiú miatt kezdődött. Később nem jöttünk össze, kiderült, hogy ő inkább a fiúkat szereti. Teljesen halálra volt ítélve az egész. Viszont a nyelvet, s ezt mondtam is neki nemrég, mikor beszélgettünk, neki köszönhetem. Neki köszönhetek például egy olyan fajta önbizalom-növekedést is, ami, ha a Vajdaságban maradok, kisebbségi környezetben, soha nem fejlődött volna ki bennem. Megdöbbenve vettem észre, amikor pár évvel ezelőtt a barátaim kislányának a keresztelőjén voltam, hogy tud félni az ember, ha kisebbségi. A szülei nem annyira beszélnek jól szerbül. Beültünk egy étterembe, ahol jött a pincér – a szerbek általában vidámak, nagyon aranyosak, kicsit rámenősek, de nem igazán rosszindulatúak, ha nincsenek háborús helyzetben – s egy idő után láttam, hogy szorong az anyuka, szorong az apuka, kérdeztem, hogy mi baj van, és mondták, hogy annyira néz bennünket az a pincér, biztos mérges, hogy nem rendelünk. Akkor jöttem rá, mennyire más kisebbségben élni folyton, mennyire nem tudod egyenrangúnak érezni magad a többséggel, mennyire más az, mikor te mintegy már külföldiként egyenrangúnak kezded el érezni magad a többséggel, ahonnan eljöttél, és úgy mész vissza. Vagyis, ha visszamegyek, már nem azzal az önbizalomhiánnyal beszélek a szerbekkel, vagy ha átmegyek Horvátországba: egyszer horvátul lekiabáltam egy pincért! Soha nem gondoltam volna, hogy ez előfordulhat. Valószínűleg, ha Topolyán maradok, az életben nem mondtam volna semmit, csak úgy hallgattam volna, türtem volna, merthogy a kisebbségi létből ez fakad. Egyfajta félelem, olyan érzés, hogy húzd meg magad, kicsi vagy, nem a te dolgod, ne akarj nagyot szólani, és ez szörnyű. Így utólag. Nagyon jó érzés később visszamenni, és már egyenrangúnak lenni, és a szerbek ezen mindig úgy megütköznek, de közben el is ismerik, hogy na, ez milyen bátor lány. Ez valami nagyon rossz, ami szerintem egészen Trianonhoz vezethető vissza. Egyébként mostanában sokat foglalkozom ezzel a témával, nagyon sokat gondolok vissza azokra a dolgokra, amit a nagyanyám mesélt. Ő pont 1920-ban született, az apukája állomásfőnök volt, és ahogy behozták a rendeletet, hogy megszűnik a magyar nyelv, mostantól mindenki szerbül beszél, a dédnagyapám nagyon szenvedett. Később valami bajba is keveredett, mennie kellett bíróságra, és a fia írta meg a beszédet, hogy mit mondjon a bíróságon. Ő bemagolta és elszavalta, de a bíróság egy szót nem értett belőle. Nagyon szívszorítóak a nyelvvél való küszködések, és sokat gondolok szegény dédapámra, hogy ő ugyanúgy küszködött, mint ahogy én küszködtem a nyelvvél. Végül megtanultam és elmentem onnan, és lehet, hogy nem is fogom használni többet ezt a nyelvet. Olyan érdekes, s ezen nagyon sokat gondolkodom, hogy száz év kell, mire egy család szájából kikopik egy nyelv, amit ráerőltettek. Ez olyan furcsa.

Szirák Péter: Néztem az újabb verseket, amiket még nem jelentettél meg kötetben, s látom, hogy ez a Trianon utáni időszakra való visszaemlékezés milyen fontos szerepet

játszik bennük. De még mielőtt erre rátérnénk, megkockáztatom, hogy én találtam szerbizmust a verseidben. Legalábbis most mérlegelhetjük ezt, a közönség bevonásával. Az első kötetedben, a *Mosolyzakadásban* (2007) olvasható a *Sugárút* című versed, idézem két sorát: „hogy elvigyen sampitézni / a cukrászdába”. Valaki érti azt a szót, hogy „sampitézni”? Vagy sampite? Senki? Én utánanézttem: a sampite (vagy magyarul: sampita) egy habos sütemény, felvert habcsók.

Terék Anna: Igen, igen, igen. Nagyon sok cukor, meg méz, tojássárgája, tojásfehérje. Ezt felferjük olyan kemény habbá, hogy megálljon egymagában, egy kis kakaót szórunk a tetejére, és az alján leveles tészta van. Rettentő finom, nagyon édes, de nagyon finom. Ez egy albán sütemény.

Szirák Péter: Talán úgy képzelhetjük el, mint a Rákóczi-túrós vagy a habos-mákos mását. (De ezt a léha hasonlítást gasztronómiailag nem vállalom!) Ám akkor ez nem is szerbizmus, hanem albánizmus. A másik idézet ugyanonnan, a *Sietős alkonyodás*-ból van: „Gyárszagúak kinn a csillagok, és / halálhirdetések csiklandozzák a fákat”. Én ezt az alapján vizionáltam, hogy láttam Szabadkán, hogy a fákra vannak kítűzve a gyászlapok, amin értesítik az ismerősöket a gyászesetről.

Terék Anna: Igen, ez így van. Élelmesebbek beleteszik egy zacskóba és úgy szűrik ki a fára, hogy ne mossa el az eső, és nálunk ezt úgy hívják, hogy halálhirdetés. A nővéremnek van egy ilyen elmélete, hogy miután Magyarországról leszakadtak a különböző magyar térségek, máshogy formálódott a nyelv, másfelé változott. És ha az ember sok Kosztolányit olvas, akkor teljesen jól el tud igazodni Vajdaságban, mert nagyjából azon a szinten maradt meg a nyelv, csak kicsit több lett a szerbből átvett szavunk. Ettől meg szoktak örülni a magyarországiak, hogy mi a golyóstollat örökírónak hívjuk. Pedig szerintem ez egy tök jó szó. Aztán később találkoztam egy kanadai magyar fiúval, akinek a nagyszülei vándoroltak még ki, és ő is örökírót mondott. Akkor nagyon örültünk egymásnak, hogy végre van valaki, aki érti, mert a magyarok mindig csak tollat mondanak, de hát a toll az, ami a csirkén van, hát az nem ugyanaz.

Szirák Péter: Örökíró vagy örökírón: ezt ismerem, a szüleim is így mondták. Nohát. Te, aki pszichológia szakot végeztél, azok közé az íróink, költőink közé tartozol, akik végzettségük szerint nem bölcsészek, s hát híres neveket lehetne említeni: Ottlik és Esterházy matematika szakot végzett, Örkény vegyész és gyógyszerész volt. Ezzel kapcsolatban egy helyütt így nyilatkoztál: „Nincs bölcsészdiplomám, emiatt egy csomó irodalmi hagyományról sem tudok. De elég sokat tanultam helyette Freudról, az elméleteiről. Amiket legalább annyira nem tartok szem előtt, mikor írok. [...] Sokkal többet tudok a kognitív disszonancia redukció-hatásairól, mint az apahagyományok megírásáról.” Ezt ugye arra mondod egy interjúban, hogy a *Háttal a napnak* (2020) című köteted a kortás magyar irodalom apa-témakörébe illeszkedik, az apa-regények, apa-versek sorába. Ám erről az irodalomtörténeti összefüggésről azt mondod, hogy ezzel – legalábbis előre – nem számoltál. Mindazonáltal sokszor hivatkozol, főleg író-elődökre, például Danilo Kišre, aki – mondod egy helyen – szintén a szépséggel nyert meg, vagy a róla készült szobornak a szépségével. De gyakran emlegeted

például Hrabalt is. Most, amikor hallgattuk a *Duna utcának* ezt a részletét, akkor az tényleg emlékeztetett a cseh írónak erre a monologizáló, történetet mondó attitűdjére. A vajdaságiak közül voltak-e ihlető forrásaid, példaképeid, mint Sziveri János vagy Tolnai Ottó?

Terék Anna: Lényegében sokkal később találkoztam a vajdasági irodalommal, miután eljöttem Vajdaságból. Az ember tudta, hogy van Tolnai Ottó, meg hallott Sziveriről. Pontosabban egy színdarabból hallottam Sziveriről. Fölkerültem Szabadkára, és gimnazistaként elmentünk megnézni a *Közellenség* című darabot, ami nagyon rossz volt. Nagyon nem tetszett, de voltak benne Sziveri-versek megzenésítve, és ez nagyon megfogott. Úgyhogy vittem haza a szórólapot, mert azon voltak versrészletek. Ez a háború után volt, 2000-ben. Elmentem a könyvesboltba, nincs Sziveri-kötet. Elmentem az antikváriumba, nincs Sziveri-kötet, elmentem a könyvtárba, nincs Sziveri-kötet. Nálunk akkoriban nem voltak könyvek. Az első Sziveri-kötetemet Budapesten vettem nagyjából 5-6 évre rá, és akkor kerestem végig, hogy hol vannak azok a szövegek, amikre még emlékeztem a színdarabból. Tolnai Ottót szintén már egyetemistaként kezdtem el olvasni, úgyhogy hiába voltunk ott nagyjából 30 km távolságra, hiába írt ő nagyon nagy verseket, egyszerűen nem jutott még el hozzám akkoriban. Még nem volt internet. Vajdaságban volt két darab folyóirat, az embernek nem volt pénze ilyesmit megvenni. Hiába lett vége a háborúnak, hiába indult meg némileg a gazdaság, az ember valahogy leszokott ezekről a dolgokról. Nagyon sokáig csak azokat a könyveket olvastam, amik otthon voltak. Anyukámnak hál' Istennek jó nagy könyvtára volt, úgyhogy negyedikes koromban elolvastam Kertész Erzsébettől az *Elisabeth*-et, ami Elisabeth Barrett-Browning életéről szólt, és olyan jó volt, hogy odamentem a könyvespolchoz, és megvolt tőle a *Portugál szonettek*. Akkor azt is elolvastam. Anyámnak nagyon széles spektrumú ízlése volt/van, sokféle könyvet megvásárolt, számára nagy érték volt, apukám csak Rejtő-regényeket olvasott. Kicsit felemásak voltak. Később kezdtem el találkozni ezekkel a szerzőkkel. Ladik Katalinnal még később. És furcsa is, hogy az ember onnan jön, ahol ezek a szerzők egy világot teremtettek, olyan szövegek közül kéne jönni, amikről nem is tudok. Ez valahol szégyen és szörnyűség volt. Hála Istennek, most már ezt a Forum Könyvkiadó elkezdte pótolni, már van Domonkos-összes, most jött ki, azt hiszem, Ladik Katalinnak egy nagy válogatáskötete, úgyhogy végre kezdenek újra elérhetőek lenni ezek a könyvek. Mindegyikük hatott rám, s hát szeretnék én úgy írni, mint Ladik Katalin, szeretnék olyat írni, mint a *Balkán expressz* vagy Sziveritől a *Bábel*... Nagyon kicsi vagyok még.

Szirák Péter: Legutóbb megjelent, *Háttal a napnak* című kötetedben az édesapa elgyászolása a legfontosabb téma, de én úgy érzem, hogy a korábbi könyvekben [*Mosolyzakadás*, *Duna utca*, *Halott nők*] is a gyász, tehát a veszteségnek és az elszakadásnak a feldolgozása a meghatározó élmény, s most a gyászt tág értelemben véve, tehát nem csak a halálba távozó iránti fájdalom, hanem a szakítás, az eltávolodás, az elidegenedés tekintetében is. Tompa Andreának nemrégiben jelent meg a *Sokszor nem halunk meg* című regénye, melynek mottója Joseph Rothtól származik, s így hangzik: „A gyászolóknak a szomszédok keménytojást hoznak, azok táplálékát, akiknek fájdalma kerek, nincs eleje, se vége.” Károlyi Csaba rákérdezett erre a zsidó

néphagyományra, s Tompa Andrea azt válaszolta, hogy ez „a végtelen gyász szimbóluma. [...] Nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a bánatnak vége van. Nincs.” [Élet és Irodalom, 2023. 05. 19.] Mit gondolsz arról, hogy a gyással járó fájdalom mennyire haladható meg, és hogy ebben a költészet tud-e segíteni?

Terék Anna: Meghaladható szerintem, mert hozzászokik az ember. Tehát nem az helyzet, hogy egy idő után nem hiányzik apám, csak megszokom azt, ahogyan hiányzik. Beleépül ez a hiány az életbe, beleépülnek a fájdalmak az életbe. Egyszer, amikor családterápiás önismeretre jártam, hogy szakpszichológus lehessenek, akkor beszéltünk nagyon sokat arról, ki mit veszített el, vagy hogyan veszített el bármit, mi az, amit meggyászolt, mi az amit még nem, és rájöttem, hogy én mindent elveszítettem már, amit le lehet tépni egy vajdaságiról. Jó, még anyám él. Vannak még értékei annak az életnek, amit elkezdtem, de ha belegondolok, hogy megszűnt az ország, amibe beleszülettem, s hogy négy különböző állampolgárságom volt úgy, hogy nagyon nem mozdultam el a térségből. Mindig valahogy máshogy neveztek. Ha egy folyamatos változásban van az ember, valahogy abba is bele tud szokni. Van ennek is egyfajta gyásza, amikor azt kell meggyászolnod, hogy amibe beleszülettedél, ami felé elindultál, az megszűnik. Azt hiszem, ez a világ, amiben ma élünk, egyre inkább ilyenné válik, az ember valamit eltervez, elkezdi csinálni, megy a célja felé, és az a cél közben megszűnik. Vagy az szűnik meg, vagy a motiváció szűnik meg, vagy a lehetőségek tűnnek el, átrendeződik minden. Azt hiszem, egyre inkább azt követeli meg tőlünk a világ, hogy legyünk annyira hajlékonyak, hogy ezekkel a gyászokkal tudjunk zsonglórkodni, tudjunk velük bánni. Azt hiszem, hogy a gyász viszont véges, mert meg tudjuk szokni egyrészt azt, hogy valami hiányzik, meg tudjuk szokni azt, hogy az mégsem úgy lesz, ahogy terveztük. Azt is meg tudjuk szokni, hogy valaki bántott bennünket, és azt hiszem, hogy a gyászt akkor lehet a leginkább letenni, ha már nem zaklat föl bennünket, ha végig tudjuk csinálni a napunkat úgy, hogy ne billenjük ki abból az egyensúlyból, ami segít ahhoz, hogy elvégezzük a dolgunkat. Illetve képesek vagyunk megbocsátani. Annak is, aki bántott, magunknak is, hogy bennünket lehetett bántani. Úgyhogy miután végighallgattam több holokauszt-túlélő visszaemlékezését arról, hogy képes volt megbocsátani, és hogy ez mekkora kapu volt neki az életre, hiszen tovább nem kínozza magát azzal, hogy valakire haragszik, vagy hogy gyászolja azt, hogy az élete ott lett kerékbe törve, s hány évesen lett kerékbe törve, és utána már persze, hogy nem tudott soha visszatérni még a közelébe sem annak az útnak, amerre gyerekkorában elindult. Ha ők fel tudtak állni, szerintem bárki fel tud állni, úgyhogy véges a gyász, úgy érzem, segít is egy csomó mindenben. Azt hiszem, hogy az az ember, aki elveszít valamit, legyen az egy másik személy, legyen az egy lehetőség, legyen az akár egy láb, ha megváltozik tőle az élete, már közelebb kerül saját magához, és már hajlékonyabb lesz. Nekem az anyám mindig azt mesélte, hogy nagyapám, akit nem ismertem, mindig azt mondta, hogy nem olyannak kell lenni, mint a fa, mert ha jön a szél, akkor az kicsavarodik, hanem olyannak kell lenni, mint egy fűszál, hogy hajlani kell, ha fújnak, hát fújjanak. Ha rossz történik, akkor történjen a rossz, az ember átengedi magán, és aztán nem tépi ki a gyökerét a szél. Talán a gyász bennünket ehhez visz közelebb, ha megdolgoztuk, ha túljutottunk rajta, akkor igenis gyarapodtunk általa valahogy. Tanultunk is erről,

és valóban van ilyesmi az emberek életében, hogy poszttraumatikus növekedés. Az ember meggyászolja mindazt a traumát, amin keresztül kellett, hogy menjen. S utána mintha kicsivel bölcsebb lenne, mintha kicsit derűsebb lenne, mintha kicsit könnyedebben venne mindent. Elnézőbb az emberekkel, könnyebben érti meg őket. Valahogy elkezdi keresni az életnek azt a részét, ami mégiscsak csodálatos, ami mégiscsak gyönyörű. Rossz mindig fog történni, tragédia mindig fog történni, senki nem garantálja azt, hogy örökké lesz lábunk. Senki nem garantálja, hogy örökké ott lesznek körülöttünk azok, akik szeretnek, vagy hogy szeretni fognak azok, akiket mi szeretünk. Folyamatosan ki vagyunk téve ennek a veszélynek, viszont, ha folyton erre koncentrálnak, akkor az egész élet egy csapnivaló semmi lesz. Kell, hogy keressük azokat a dolgokat, amik boldoggá tesznek, amik szépek, amik megismételhetetlenek.

Szirák Péter: Lehetne mondani, hogy ez jó lesz végszónak, de most még ne hagyjuk abba. Az jutott még az eszembe, hogy ha a gyász az egy kíméletes felejtés, mármint hogy saját magunkat kíméljük azzal, hogy felejtünk, és nem radikális felejtés, hanem, hogy valahogy fokozatokban zajlik, akkor a felejtés megszabadít valamelyest az emléktől.

Terék Anna: Nem hiszem, hogy a felejtés a kulcs, mert nekem sem az a célom, hogy elfelejtek bármit, hanem ha eszembe jut valami, ami rossz volt az életemben, akkor az ne zökkentsen ki. Ezt mindig azzal szoktam elmagyarázni, ha régebben láttam egy víztornyot, akkor Vukovár jutott eszembe, hogy miket csináltak ott, milyen kínzási módszerek voltak, hogyan lőttek agyon, hogyan erőszakoltak embereket, és onnantól kezdve a napom már csak ebből állt, úgy próbáltam összekaparni magamat, hogy valahogy még tudjak koncentrálni az egyetemen, hogy valahogy még hazajussak. Aztán az évek során, ahogy ezzel egyre többet foglalkoztam, mivel pszichológiára jártam, és szegény csoporttársaim minden szörnyű történetemet végig kellett hallgassák, később jártam terápiába is, így ezek a dolgok végül valahogy helyre lettek téve bennem, s most, ha meglátok egy víztornyot, eszembe jut a vukovári víztorny. Most is eszembe jutnak a kínzások, eszembe jut, hogy mi mindent meg lehet csinálni egy emberi testtel, mennyire gonosz tud lenni az ember, de utána megyek és elvégzem a munkámat. Nem borulok ki, nem kezdek el veritékezni, nem leszek három napig teljesen szomorú, nem lesznek rossz álmaim utána, megy tovább az élet, tudom, hogy ott van, nem félek tőle. Eszembe is fog jutni, nem baj, hogy eszembe jut. Talán itt van a gyász vége.

Szirák Péter: Erről az ellenméreg ugrott be, de ez nem teljesen véletlen, mert most, hogy ezeket mondtad, itt az ideje, hogy egy kicsit poétizáljuk a nevedet, amit egyébként az Áfra Jánossal készült interjúban is megtettetek. Egyrészt az Anna: palindrom, tehát oda-vissza ugyanúgy van. Másrészt viszont a Terék névnek a rejtélye téged is foglalkoztat – az interjúban erről azt mondtad, hogy „egyelőre odáig fajult a kutatásom, hogy találtam egy Terek nevű folyót, ami Grúziából, a Kaukázusból ered, szilaj és zabolázhatatlan, a Kaszpi-tengerbe torkollik. Most épp megbékéltem azzal, hogy lehet, erről a folyóról kapta a vezetéknevét egy őszám. Azért nem rossz egy szilaj és zabolázhatatlan folyóra hasonlítani.” Ez derék, csak nekem az jutott eszembe, hogy

a Terék lehet, hogy a deréknek egy zöngétlen változata, de ha ez nem valószínű, akkor viszont azt mondom, hogy volt Terjék nevű ismerősöm. A Terék és a Terjék hangzásban igen közel áll egymáshoz, nem kizárt, hogy kapcsolatba hozhatók. A terjéknek az a jelentése, hogy ellenmérég, tehát ópiumot tartalmazó gyógyszer, vagyis a török áfium ellen való orvosság. Tehát ez egy olyan orvosság, ami – ahogy ez lenni szokott – egy mérég, ami más mérég ellen kell, hogy egyensúlyba kerüljünk. Ezt eléggé lekerekítettem. S akkor végezetül a most készülő versekről szeretnék még kérdezni. Emlegetted a dédnagymamát, akinek a Trianon utáni emlékei megjelennek ezekben a versekben, felidézve az akkori életviszonyokat, identitásalakulást. Hogy áll most ez a versgyűjtemény, mikor lesz belőle kötet, hol tartasz a versek megírásában?

Terék Anna: Néha úgy érzem, egyre jobban haladok vele, néha meg, hogy egyre rosszabbul. Nem tudom. Őt különböző ciklust képzeltem el. A Trianon utáni békeidővel kezdődik. De persze mi is a „béke”? Nagyon sokat gondolkodtam ezen, aztán kitört az ukrán háború, és akkor jöttem rá, hogy kár volt ennyit gondolkodni rajta, már itt van a háború, úgyhogy elég lett volna élni azt a békét. Valószínűleg nem tud az ember a békével mit kezdeni, legalábbis egy háború után, mert azzal, hogy letesszük a fegyvert, még nem fejeződik be semmi. Az emberek fejében még tovább dül az a háború, továbbra is vannak gyűlölködések, feszültségek, pillanatnyi helyzetek kiváltanak olyan indulatokat, hogy hiába telt el 30 év, valakinek mondasz egy szerb szót Horvátországban, és akkor kifakad, hogy Úristen, hát ezt hogy gondoltad? Tehát, nem tud ez véget érni könnyen, de az az időszak lényegében békének volt kikiáltva mégis. Az egész gyerekkorom azzal telt, hogy a nagymamám mesélt nekem, mesélte a saját életét, aztán a fiatalasszony-korát, hogy udvarolt neki a nagyapám stb. Nem ismertem egyik nagyapámat sem, mindkettő ugyanabban az évben halt meg, még mielőtt megszülettem volna. A másik nagyanyám nem mesélt annyit, apám sem mesélt az ő apukájáról, anyukájáról. Együtt éltünk az anyai nagymamámmal, aki viszont folyton csak mesélte a történeteit. Én játszottam, a mama közben mesélt, hogy mer’ a harisnyagyárban, mer’ amikor jött az utazó és neki lekevert egy pofont, és én hallgattam szegény mamának a felemelkedését és bukását, és aztán az igazságtételét. Mikor már nagyobb voltam, ő egyre öregebb, és még mindig ugyanezeket mesélte, már kijavítottam, hogy mama az nem is úgy volt, és még mindig jött és mesélte volna... S mikor mondtam neki, hogy itt egy füzet, ird le, csinálj belőle egy könyvet, akkor ő el is kezdte ezeket írogatni, de később az egész abba torkollott, hogy recepteket írt bele, sokat kézimunkázott, hímezett, így hímezésrajzok voltak benne, ilyesmi. Amúgy is nehezen írt a mama, merthogy ő szerb betűkkel írt magyarul. Szerb iskolába járt, ahol nem volt szabad magyarul beszélni, tehát ő a szerb betűket ismerte, de magyarul írt. Az ékezeteket azért nagyjából behúzgálta, de például szerb s betűt használt a magyar s helyett stb. Nehéz volt megtanulni kiolvasni, kibogarászni, hogy milyen üzenetet hagyott pl. a konyhapulton. Úgyhogy a mama ezzel a helyesírással írta az emlékiratait, amiből sajnos egy csomó minden kimaradt. Akkor már 87 éves volt talán, amikor ezt a füzetet odaadtam neki, és elkezdte írni, aztán abbahagyta, és én nagyon sokat szoktam visszagondolni, hogy miket mesélt régen. Egy csomó olyasmit mesélt, ami nem gyerekeknek való volt, aztán én csak gondolkodtam, hogy ez most hogy van. Amikor elkezdtek bombázni, akkor jött a mama az ő második világháborús stratégiájával,

hogy le kell menni a pincébe. Jött anyám a háború nélküli stratégiájával, hogy nem szabad a pincébe menni, kimegyünk inkább a mezőre, mert ha omlik a ház, akkor nincs, aki kiásson bennünket. Akkor mesélte a mama, hogy annak idején a nagyapám beásta magát a kertbe, ő meg lent volt a pincében a nagyobbik lányával, és úgy volt megbeszélve, hogy ha ledől a ház, akkor a nagyapa majd kiássa magát a kertből, és kiássa a mamáékat a ház alól. Nagyon össze voltam zavarodva, mert akkor kezdtek bombázni, még nem tudtuk, hogy ez hova fog fajulni, anyám ki akar menni, a mama le akar menni a pincébe, apám nincs otthon, és most én kire hallgassak? Nagyon feszítő állapot volt. Aztán megnyugodtunk, de bennem maradt ez a furcsa dolog, hogy milyen szép az, ahogy a nagymama föl akarja készíteni az unokáját arra, hogyha háború lesz, ha betörnek a partizánok és nőket erőszakolnak, akkor mi a teendő. Ez valóban egy teher, mert mennyi esély van rá, hogy partizánok fognak megerőszkolni? Valahol egy teher, mert elkezded várni azt, hogy lesz egy háború, ahol majd meg fognak erőszakolni. Valahol egy teher, mert már elkezded azon gondolkodni, hogy őt vajon megerőszkolták-e? Valahol egy teher, de valahol gyönyörű az, ahogy így próbál az ember segíteni a következő generációnak, valahogy meg akarja óvni, és hogy ezt történetekkel próbálja átadni. Úgyhogy az első része a béke lesz, ami pont ezekből a történetekből indul ki, a nagyanyám gyerekkorából, aztán már elszakadnak a versek a valóságtól, így nem az ő életét írom meg végig. Egy ember élete olvasva annyira sosem érdekes, vagy inkább tűnik túlzásnak a valóság sokszor, mint amennyit irodalomként elbírnak egy vers. Úgyhogy lényegében már átalakult egy idő után a történet, de a nagyanyám történetéből indul ki, egy trianoni békébe beleszülető lánynak az életéből, a gyermeknek az életéből, aki az első ciklus végére már felnőtt és szerelmes lesz. Ekkor következik a második világháború, mikor fiatalasszonyként kezdené a közös életét a férjével. A második ciklusban a második világháborúról lesz szó, annak minden ügyes-bajos dolgával. Szabadkán a nagyapám többször is zsidókat menekített, aztán cserébe őt magát is bevagonírozták a csendőrök, többször is, mert el akarták vinni munkatáborba. De a nagyapám nem bírt magával, leugrott valahogy a vonatról, és hazagyalogolt. Ez többször is megismétlődött, őt többször is bevagonírozták, elvitték, hazajött. Mesélte a mamám, hogy egyik hazaszökésekor hazahozott magával egy kutyát. A kutya is bolhás volt, meg a nagyapám is. Be akart jönni a házba, de a mama mondta, hogy le kell vetkőzzen előbb, még a kertben, mert el kell égesse a ruháit, hogy ne hozzon bolhát a házba. Mindig irigyeltem a nagyapámat, szerintem én nem biztos, hogy ilyen bátor tudnék lenni. És mindig ettől félek, hogy jön egy háború, és nekem le kell majd ugrani a vonatról, és nem merek majd. Olyan szabálykövető vagyok, akkor vagyok nyugodt, ha be van tartva minden szabály, így mi lesz, ha nem merek majd leugorni a vonatról?

Aztán a második világháborús katasztrófától kettéválik majd a történet, mivel a versekben szereplő János [aki nem azonos az én Ernő nagyapámmal] elmenekül Amerikába. Dédnagyanyámnak volt egy nagy szerelme, aki Amerikába költözött, és később küldött vissza konzerveket, amikor háború volt, hogy így segítse a volt szerelmét. A dédi meg nem akarta felbontani a konzerveket, őrizgette, mégiscsak Amerikából volt, a szerelme küldte. Nekem ez a történet úgy tetszett, így ezt a képet is próbáltam belevinni, tehát hogy a házasságból a férfi eltűnik, elmegy Amerikába, ahol éli az emigránsok életét, nem tudja föltalálni magát, tovább fokozódik egy nyelv

problémája, hogy már a saját anyanyelvét sem tudja használni, a tanult szerb nyelvet sem, és maga mögött hagyta azt az asszonyt, akit a partizánok megerőszakoltak. János megölt egy partizánt, aki megerőszakolta az asszonyt, azért is menekül külföldre. A kommunizmusban nem lehetett volna partizányilkosként életben maradni. Így ott marad ez az asszony, aki megszüli a partizán gyereket. Ez is egy ilyen félelmetes titok, amiről jóval a balkáni háborúk után kezdtem el olvasni. Boszniában harmincas éveikben járnak már azok az emberek, akik háborús nemi erőszakból születtek. A legtöbbjük gyermekotthonban nevelkedett, mert sok anya mondta, hogy nem tud ránézni a nemi erőszakból született gyerekére. Sokakat viszont fölnevelt az anyukájuk. De ahogy kiderült, bármilyen módon is nevelkedtek, nagy szükségük van pszichés megsegítésre, mivel ők aztán tényleg nem tudják, hogy melyik nemzethez tartoznak, miért születtek erőszakból. Nagyon szép és fontos egyébként, hogy Boszniában erre hangsúlyt fektetnek, foglalkoznak ezekkel az emberekkel. Ha belegondolunk, nem tudhatjuk, hány ilyen ember él a családjukban, aki egy partizántól, vagy bármilyen háborús nemi erőszakból született. Nem lehet tudni, hány olyan ember van, aki erőszakból született, erről régen nem volt lehetőség beszélni, szegyennek számított. Tehát a kötetben van ez a szegény, partizántól született gyerek, aki azt se tudja, hogy kicsoda ő, azt se tudja, hogy mi legyen, az anyja nem ölelgeti eleget, és akkor mire valamennyire keresztülvergődi magát ezen a nehézségen, fölatalálja magát, addigra jönnek a balkáni háborúk. És akkor már a partizán fia az, aki katona. Akkor belekényszerül valami olyasmibe, ami mintha az apja öröksége lenne. Ezeket a szövegeket, történeteket így duzzasztom. Vannak témák, amikről tudom, hogy ezt meg kéne írni, de hát elég nehéz bennük elmerülni, érzelmileg megterhelő, úgyhogy várom a nyarat, hogy munka nélkül legyek, mármint hogy iskolai nyáriszünet legyen, és akkor lesz majd időm ilyen gyönyörű témákban elmerülni, és elmélyülni a megerőszakolás rejtelmeiben. Azért ez lassan megy.

